

Samenvatting

Deze dissertatie (getiteld *Wat over God gekend kan worden, is duidelijk*) poogt een antwoord te geven op de onderzoeksvraag *Waarom, als God bestaat, is zijn bestaan niet evidentier?* De vraag staat voor, of verwijst naar, een veel besproken thema in de hedendaagse analytische filosofie en theologie, namelijk het zogeheten probleem van de verborgenheid Gods (Eng. *Problem of Divine Hiddenness*, hierna PVG). De onderzoeksvraag wordt beantwoord met gebruikmaking van Alvin Plantinga's 'gereformeerde epistemologie'.

Hoofdstuk 1 bespreekt prolegomena inzake PVG. In de eerste plaats legt het uit wat er *niet* onder 'de verborgenheid van God' (in de zin van deze dissertatie) verstaan wordt. Zo zou men bijvoorbeeld veel van de eigenschappen die traditioneel aan God worden toegeschreven – onlichamelijkheid, transcendentie en onbegrijpelijkheid – kunnen uitdiepen als aspecten van 'de verborgenheid van God'. Op dergelijke wijze hebben sommige theologen – onder andere Maarten Luther en Karl Barth – de zogenoemde Goddelijke verborgenheid geanalyseerd. Het onderhavige project richt zich echter noch op de manier waarop Gods eigenschappen verwijzen naar Gods verborgenheid, noch op de manier waarop prominente theologen dat doen. Deze afbakening stelt mij in staat om het te onderzoeken Probleem van de Verborgenheid van God – PVG – nauwkeuriger te definiëren. PVG staat, kort gezegd, voor het probleem dat als God bestaat, het aannemelijk lijkt dat zijn bestaan voor iedereen duidelijker zou zijn. Dit is het probleem waaraan de onderzoeksvraag ontspringt. Christenen hebben op veel verschillende manieren gereageerd op PVG, maar hoofdstuk 1 betoogt dat er een reactie is die christenen nog niet uitgewerkt hebben: een Plantingaans gereformeerd-epistemologische reactie.

Plantinga biedt in zijn boek *Warranted Christian Belief* grofweg twee complementaire modellen voor Godskennis: het basale Thomas (van Aquino) & Calvijn (T&C) model en het uitgebreide Thomas & Calvijn model. Het T&C-model wil duidelijk maken hoe theïstisch geloof waarborg kan hebben; ‘waarborg’ is de eigenschap die, mits in voldoende mate aanwezig, geloof-zonder-meer verandert in *kennis*.¹ Echter, zoals Plantinga hier snel aan toevoegt, de mensheid is in zonde gevallen, en zonde heeft drastische consequenties, onder andere cognitieve consequenties voor onze kennis van God. In verband hiermee ontwikkelt hij het *uitgebreide* T&C-model om te laten zien hoe christelijk geloof, in de postlapsarische toestand en rekening houdend met het heilbrengende werk van Jezus Christus, waarborg kan hebben. Hoofdstuk 1 laat zien dat christenen deze twee modellen kunnen gebruiken om te antwoorden op PVG zoals gedefinieerd in de onderzoeksvraag.

Traditioneel hebben theïsten gebruik gemaakt van *verdedigingen* (verklaringen die, gezien vanuit datgene wat we weten, een *mogelijkheid* omschrijven) en *theodicees* (verklaringen die men voor waar houdt) om te reageren op het probleem van het kwaad. Aangezien PVG en het probleem van het kwaad nauw met elkaar verbonden zijn en daarom ook een vergelijkbare reactie kunnen krijgen (zie de discussie onder), stel ik voor om Plantinga’s modellen in het voetspoor van deze traditie te gebruiken als een *verdediging* ten aanzien van PVG, dus als het formuleren van een mogelijkheid die niet uitgesloten kan worden. In dit verband wordt de centrale these van deze dissertatie geformuleerd: *Plantinga’s Thomas & Calvijn modellen om duidelijk te maken hoe christelijk geloof waarborg kan hebben, kunnen gebruikt worden voor een verdediging die verklaart waarom, als God bestaat, zijn bestaan niet evident is*. Deze verdediging dient aan twee desiderata tegemoet te komen; zij moet namelijk

---

¹ Voor de vertaling van technische termen uit het werk van Plantinga is dankbaar gebruik gemaakt van Alvin Plantinga, *Kennis en geloof* (Kampen: Brevier, 2016), vertaald door Arend Smilde.

- (i) een specifiek *christelijke* verklaring ontwikkelen die aangeeft waarom, als God bestaat, zijn bestaan niet evidentier is, en
- (ii) laten zien dat deze verklaring in overeenstemming is met alles wat we weten.

Desideratum (i) stelt dat de verdediging tegen PVG specifiek christelijk moet zijn (in tegenstelling tot algemeen theïstisch) in zijn beantwoording van de onderzoeksvraag, terwijl desideratum (ii) stelt dat de verdediging niet alleen logisch, maar ook epistemologisch mogelijk dient te zijn; laatstgenoemde is sterker dan eerstgenoemde, daar het eist dat de beschrijving, voor zover wij weten, geen onjuistheden bevat. Deze desiderata passen goed bij Plantinga's gereformeerde epistemologie, zoals het hoofdstuk laat zien.

Mijn verdediging is opgebouwd in drie delen, volgens de hoofdlijnen van Plantinga's modellen zoals die in hoofdstuk 2 verder toegelicht worden. Hoofdstuk 1 bevat intussen nog een historisch overzicht van PVG zoals dat functioneert in het denken van Blaise Pascal, Joseph Butler, David Hume, Søren Kierkegaard, Alexander Campbell, en Friedrich Nietzsche; sommige van deze denkers, zo wordt betoogd, bieden met hun visie op het PVG voorlopers van een Plantingaanse reactie.

Hoofdstuk 2 is een formeel literatuuroverzicht in twee delen. Deel een gebruikt de premissen (alsook de reacties die deze premissen hebben uitgelokt) van J.L. Schellenberg's PVG-argumentatie voor atheïsme (in zijn belangrijke boek *Divine Hiddenness and Human Reason*, 1993) als leidraad in de gang door de hedendaagse literatuur, waarbij het duidelijk zal worden hoe mijn these relevant is voor en bijdraagt aan het wetenschappelijke debat. Deel twee vergelijkt en contrasteert op gedetailleerde wijze PVG en het probleem van het kwaad; daar wordt betoogd dat, ondanks grote overeenkomsten, er significante verschillen zijn tussen de

twee, en dat een Plantingaans gereformeerd-epistemologische reactie op PVG in staat is om sommige van de gevonden verschillen adequaat te adresseren. Hoofdstuk 2 sluit af door de schetsen hoe mijn driedelige verdediging zich in de hoofdstukken 3, 4 en 5 zal onvouwen – elk hoofdstuk correspondeert met één van de delen.

Hoofdstuk 3 verwoordt het eerste deel van mijn verdediging tegenover PVG. In de eerste plaats legt het hoofdstuk de kern van het basale T&C-model uit volgens Plantinga's benadering. In navolging van Calvijn betoogt Plantinga in het T&C-model dat alle personen in het bezit zijn van een *sensus divinitatis* (hierna SD), een cognitief vermogen dat, wanneer het wordt geactiveerd of aangesproken door onze natuurlijke omgeving (een mysterieuze waterval, bijvoorbeeld, of een prachtige bloem), ons tot een terecht basisgeloof in God brengt. Een basisgeloof is een geloof dat niet op gevolgtrekkingen gebaseerd is; 'terecht' duidt de gerechtvaardigheid of de rationaliteit van zulk geloof aan. Iemand kan, zoals Plantinga met het model laat zien, gerechtvaardigd zijn (d.w.z. in zijn recht staan) of rationeel (d.w.z. aan geen cognitieve stoornis onderhevig) in het erop na houden van theïstisch geloof. Maar theïstisch geloof kan binnen het model ook terecht basaal zijn met betrekking tot *waarborg*; een geloof heeft (volgens Plantinga) waarborg wanneer het is voortgebracht door cognitieve vermogens die naar behoren functioneren in een juiste omgeving volgens een ontwerp dat met succes op waarheid mikt. In de tweede plaats wordt met deze toelichting in het achterhoofd het T&C-model toegepast op PVG; betoogd wordt dat God zich duidelijk heeft geopenbaard in de schepping (we volgen hier Plantinga in zijn interpretatie van Calvijn en Thomas van Aquino), en dat wij, door de SD, gewaarborgd theïstisch geloof ofwel kennis van God kunnen hebben. In de derde plaats reageer ik op tegenwerpingen tegen het basale T&C-model wanneer dat wordt

toegepast op PVG. Deze reactie op tegenwerpingen – bijvoorbeeld de tegenwerping dat er geen SD is – helpt zowel om mijn argumentatie te verdedigen als om die nader te verhelderen.

Hoofdstuk vier verwoordt het tweede deel van mijn verdediging tegen PVG. In de eerste plaats legt het hoofdstuk de eerste delen van het uitgebreide T&C-model uit, waarin Plantinga betoogt dat de zonde verstreckende gevolgen heeft voor onze cognitieve begaafdheid (en dus ook voor onze kennis van God). Plantinga spreekt in dit verband over het noëtisch effect van de zonde. Het model brengt ook tot uitdrukking dat de zonde schade berokkent aan onze gevoelens (i.e., onze liefde en onze verlangens, dat waar we van genieten en ons in verheugen). Vanwege de zonde hebben wij God ook niet lief zoals wij zouden moeten. In de tweede plaats past het hoofdstuk deze nadruk van het model op de zonde toe op PVG. Betoogd wordt dat de zonde het gewaarborgde geloof in God kan ondermijnen; de zonde is in staat onze omgeving te besmetten alsook het gezonde functioneren van de SD en zijn succesvolle gerichtheid op waarheid. Het is in staat om waargenomen evidentie van Gods bestaan te blokkeren, waardoor God verborgen lijkt. In de derde plaats reageert dit hoofdstuk op tegenwerpingen tegen de toepassing van dit deel van het uitgebreide model op PVG. Een tegenwerping stelt dat het betrekken van de notie dat zonde bepaalde gevolgen heeft op PVG een theologische oplossing biedt voor een filosofisch probleem – wat, zo luidt de tegenwerping, een methodische misstap zou zijn.

Hoofdstuk 5 ontvouwt het derde en laatste deel van mijn verdediging tegen PVG. In de eerste plaats zet het hoofdstuk het volledige uitgebreide T&C-model uiteen, en dan speciaal het laatste deel ervan; Plantinga gebruikt het uitgebreide T&C-model om theïstische kennis in onze postlapsarische toestand te verklaren, vanuit de gedachte dat God in het werk van Jezus Christus heeft voorzien in een remedie voor de zonde. Drie centrale thema's in het model laten zien hoe de SD alsook onze verwrongen affecten kunnen worden hersteld, en hoe we dus een

gewaarborgd theïstisch geloof kunnen hebben: de Schrift, de innerlijke werking van de heilige Geest, en persoonlijk geloof. De Schrift is het geschreven getuigenis over Gods herstellende werk in Christus, en het is de innerlijke werking of het getuigenis van de heilige Geest die ons helpt om de waarheid van de Schrift in te zien; de overtuigingen die iemand aanneemt door het geloof – de hoofzaken uit het evangelie aangaande Jezus Christus – kunnen voldoen aan de vereisten van waarborg, en mogen dus gelden als kennis. In de tweede plaats past het hoofdstuk het volledige uitgebreide T&C-model toe op PVG. Betoogd wordt, kort samengevat, dat wij, door het geloof in Jezus Christus, gered kunnen worden van onze zonden en dat, tenminste op sommige momenten, Gods bestaan evident voor ons kan zijn. Deze evidentie kan zelfs na verloop van tijd nog toenemen, wanneer wij steeds meer geheiligd worden door bijvoorbeeld het lezen van de Schrift en kerkgang. In de derde plaats worden bezwaren tegen dit laatste deel van het toegepaste model in aanmerking genomen. Dergelijke bezwaren omvatten het bestaan van zogeheten *sincere seekers* – mensen die claimen God werkelijk gezocht te hebben maar wier zoektocht vruchteloos gebleken is – alsook bezwaren tegen de criteria voor waarborg, met name het criterium ‘naar behoren functionerend’ met betrekking tot onze cognitieve vermogens. Samengenomen vormen de drie delen een specifiek christelijke reactie op PVG; gaandeweg laat elk deel zien hoe de onderzoeksvraag beantwoord is alsook hoe aan beide desiderata waaraan de verdediging moest beantwoorden tegemoet is gekomen.

Het zesde en laatste hoofdstuk rondt het geheel af door vier dingen te willen bereiken: In de eerste plaats wijst het op bijdragen die deze verdediging heeft geleverd met betrekking tot PVG in vergelijking met de bestaande literatuur. Zo zijn bijvoorbeeld twee voorheen niet verbonden velden van onderzoek op elkaar betrokken: dat rondom PVG en het veld van de Plantingaanse gereformeerde epistemologie. In de tweede plaats reageert het hoofdstuk op enkele

potentiële vragen of zorgen omtrent de verdediging. Een punt van zorg dat wordt behandeld, is bijvoorbeeld dat een verdediging, in tegenstelling tot een theodicee, te mager is, of onvoldoende; is een verdediging echt het beste dat wij te bieden hebben? In de derde plaats overweegt het hoofdstuk toekomstig onderzoek met betrekking tot PVG in het licht van mijn verdediging. Plantinga's epistemologie, bijvoorbeeld, is beïnvloed door zijn gereformeerde theologische erfenis, waardoor de verdediging veel thema's en leerstukken vanuit de gereformeerde traditie (bijv. de SD, de noëtische effecten van de zonde, de helderheid (*perspicuitas*) van de Schrift, enz.) toepast op het PVG. Toekomstig onderzoek door christenen uit andere tradities, zo wordt gesuggereerd, zouden gebruik kunnen maken van thema's of leerstukken die specifiek zijn voor hun traditie om PVG te analyseren en adresseren. In de vierde plaats overweegt het hoofdstuk toekomstig onderzoek met betrekking tot aanverwante onderwerpen in de godsdienstfilosofie in het licht van mijn verdediging. Bijvoorbeeld, zoals (naar we zagen) PVG vergelijkbaar is het met probleem van het kwaad, zo is het misschien ook vergelijkbaar met andere problemen in de godsdienstfilosofie, zoals het probleem van religieuze diversiteit of het zogenaamde 'soteriologische probleem van het kwaad' (het probleem dat er, vermoedelijk, mensen zijn die verloren gaan, hetgeen een soort kwaad inhoudt); toekomstig onderzoek zou deze andere problemen kunnen bestuderen met behulp van mijn verdediging.

Het antwoord dat op de onderzoeksvraag gegeven wordt luidt, in het kort, dat wanneer de stand van zaken is zoals deze in het basale T&C-model beschreven wordt, God niet verborgen is. Zijn bestaan is evident ('duidelijk', zoals Plantinga Rom. 1:19 citeert) en wij kunnen er een gewaarborgd theïstisch geloof op nahouden. Vanuit de eerste onderdelen van het uitgebreide T&C-model wordt vervolgens beargumenteerd dat de zonde zowel onze kennis van God aantast t als ons duidelijke besef van zijn bestaan. Zonder de zonde zou Gods bestaan zo duidelijk zijn als

maar mogelijk is. Wanneer we ten slotte het volledige uitgebreide T&C-model in rekening brengen, kunnen we zeggen dat God de remedie voor de zonde aanbiedt langs de weg van geloof in Jezus Christus: zij die in Jezus Christus geloven kunnen gewaarborgd christelijk geloof hebben. Daardoor kan Gods bestaan evident zijn voor gelovigen, in elk geval in sommige situaties (zoals onder de prediking van het evangelie, of tijdens de viering van het Avondmaal), en vermoedelijk ononderbroken in het leven na dit leven.

(vertaling Pieter Dirk Dekker)